

3.6 Szerbia térszerkezeti felosztása és annak tükröződése az egyetemi hallgatók mentális térképében

NAGY IMRE

Bevezető

Szerbia (88.361 km² Koszovó–Metóhia nélkül 77.474 km²)¹ különböző természeti sajátossággal és erőforrásokkal rendelkező területi egységekhez tartozik, mivel a Pannon-sík-ság délkeleti és a Balkán-félsziget középső részére terjed ki. A köztársaság területén található Duna, Száva, Tisza és a Morava folyók észak–déli iránya határozza meg a főbb közlekedési folyosókat. A Szerbián keresztülhaladó s a folyóvölgyeket követő közlekedési útvonalak kötik össze Észak-, Közép- és Nyugat-Európát a balkáni-mediterrán, illetve a közel-keleti térséggel. Az ország vázolt földrajzi helyzete nagyban meghatározza a lakosság és települések, valamint a gazdaság térszerkezetét, melyet az észak–déli tengely (Szabadka–Újvidék–Belgrád–Leskovac–Vranje) és egy kelet–nyugati tengely (Szabács–Szávaszentdemeter/Sremska Mitrovica/–Obrenovac–Belgrád–Pancsova–Szendrő–Pozsarevác) és azok keresztveződése determinál. Közép-Szerbia térszerveződésében egy délebben húzódó kelet–nyugat irányú tengely (Užice–Kragujevac–Niš–Pilot) is szerepet játszik.

A 2011-ben végzett népszámlálás alapján Szerbia lakosság száma 7.498.001 fő, amely 6167 településre koncentrálódik. Ezen települések 3,35%-a városi település (207), ám itt él az összlakosság 57%-a. Közigazgatásilag Szerbiát 194 község² alkotja, amelyek 29 körzetbe³ csoportosulnak (1. táblázat). Belgrád város külön egységet képez (Nagy et al. 2007).

-
- 1 2008 folyamán Koszovó–Metóhia Autonóm Tartomány kikiáltotta függetlenségét, egyoldalú elszakadását Szerbiától, amit a Szerbiai Köztársaság, valamint még több mint 100 állam nem ismer el. A kettősség miatt mindkét országterületi értéket jelöltük. A koszovói népesség értéke ismeretlen a jelen pillanatban.
 - 2 Község – a magyarországi elnevezéstől eltérően itt nem egy-egy települést értünk a község név alatt, hanem több település önkormányzati egységét.
 - 3 Körzet – nem közigazgatási kategória.

3.6.1 táblázat: Szerbia közigazgatási felosztása

	Népesség (2007)	Település	Közet	Község
Szerbia	7 565 761			
Vajdaság AT	1 995 679	467	7	45
Belgrádi régió	1 731 425			
Közép-Szerbia	3 838 657	4251	17	120
Koszovó-Metóhia AT		1419	5	29

Forrás: Szerbia Köztársaság... (2007)

Szerbia jelenlegi területének kialakulása, térszerkezeti változásai napjainkig

A középkori Szerbia – Raska (Raška)

A szerb állam kialakulásának ötlete Raska területén fogant, és itt jött létre az első szerb államszervezet Vlastimir kenéz vezetésével a 9. században, amely egészen a huszadik század elejéig, az európai szakirodalomban „Raska”, vagy „Ó-Raska” néven szerepelt, és köztudottan a Lim és a Tarja folyók, valamint az Ibar és a Drina folyók felső folyása által közbezárt terültét foglalta magába. Ras, a valamikori szerb főváros alapjain ma a Sandzsaki Novi Pazar város terül el, ahol Stefan Nemanja, a Nemanjić dinasztia megalapítója székelt. A szerb állam ebben az időszakban folyamatosan erősödött és terjedt, a szerb kultúra hordozói itt, Raskában jutottak legjobban kifejezésre. A 12. és a 13. században a Nemanjićok Szerbiát egy több mint három évszázadon át tartó fejlődési korszakba vezették, létrehozva az erős balkáni Szerbiát, amely a 14. század közepén jutott el csúcspontjára, Stefan Dušan cár uralkodása idején.

Szerbia Dušan (Dusan) cár idején (Nagy Szerbia)

A szerb állam Dušan cár idején volt területileg a legkiterjedtebb, aki kihasználva Bizánc gyengülését a török támadások idején államát délen, a mai Görögország területére is kiterjesztette (egészen a Korinthoszi-öbölig, és 1346-ban Skopjében a szerbek és görögök császárának kiáltotta ki magát. Hatalmának csúcán volt ekkor a szerb állam, amely Szerbiát (Vajdaság nélkül), Montenegrót, Albániát (Duess és Vlore nélkül), Makedóniát, valamint Epirosz és Thesszália görög tartományokat tudhatta magáénak.

Szerbia a török birodalom idején

A törökök a szerb hadsereg felett a Marica folyó mellett 1371-ben, majd 1389-ben Rigómezőn arattak győzelmet. A rigómezei csata ezek után meghatározta Szerbia sorsát, hiszen nem volt már ereje szembeszállni a törökkel, s amikor 1459-ben Szendrő (Smederevó) elesett, a török elfoglalta Szerbia egész területét s közel öt évszázadon át volt hatalmon Szerbiában.

A Szent Liga és az Oszmán Birodalom között dúló háború idején (1683–1690), a nyugati hatalmak a szerbeket a török uralom elleni lázadásra biztatták, azonban a visszavonulásukat követően a szerb lakosság elhagyta a szülőföldjét és Arsenije Čarnojević (Csarnojevics) pátriárka vezetésével északra vándorolt, egészen Szentendréig. A szerbek elhagyott otthonait, az elnéptelenedett vidékeken a törökök más etnikumú népességgel telepítették be, és a régi szerb területek, mint pl. Raška, Koszovó és Metóhia, és részben Macedónia is iszlamizálódtak, aminek következményei még ma is komoly politikai konfliktusok előidézői (Cox 2002; Jelavich 1996).

3.6.1 ábra: Szerbia Dusan cár idejében, 12–14 sz.

Forrás: <http://www.istorijskabiblioteka.com/art:stefan-dusan>

Szerbia 1817–1913-ig

A török birodalom elleni ellenállás a 19. század elején ismét kiújult, és az 1804-ben és 1815-ben induló első és második szerb felkelésekkel folytatódott. Ezek a felkelések a gyengülő Oszmán Birodalom ellen robbantak ki, s a szerbség nemzeti és társadalmi forradalmának jellegét viselték. A polgárosodó Szerbia a felkelések során megerősödött, létrejött a Szerb Fejedelemség, amelyet 1878-ban, a Berlini Kongresszuson az európai hatalmak is elismertek. Ettől az időszaktól kezdve Szerbia jelentős gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésen ment keresztül, az értelmiségiek Nyugat-Európában tanultak, s a nyugati polgári szellemiséget hozták Szerbiába. A fejlődés eredményeként, és a két szerb dinasztia állandó párharcának során 1882-ben kihirdetik a Szerb Királyságot.

Az 1903-as puccs a Karađorđević (Karagyorgyevity) dinasztia sarját, I. Péter királyt juttatta hatalomra, s Szerbia elindul a parlamentáris demokrácia útján.

Az 1912–13-as balkáni háborúkkal (I. és II.) a török uralom véget ért a Balkánon. Amellett, hogy Törökországot a balkáni államok visszaszorították a Boszporuszon túlra, Szerbia megkapta Macedónia felosztásából a Vardár folyó menti, ún. Vardári Macedóniát, (hozzávetőlegesen a mai Macedónia területét), Koszovó–Metohiát és Szandzsákot, ami a történelmi Szerbia területe volt.

3.6.2 ábra: Szerbia területi fejlődése 1817 és 1913 között

Ezek a tények azonban sértették az Osztrák–Magyar Monarchia érdekeit a Balkánon, ami az I. világháború kitöréséhez vezetett. Ezt követően a Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökös elleni 1914-es szarajevói merénylet Ausztriának kifogásként szolgált, hogy megtámadja Szerbiát, így elindítva az I. világháborút (Jelavich 1996).

Az I. világháborút lezáró versailles-i békerendszer egyebek mellett a háborús vereséget szenvedett Osztrák–Magyar Monarchia déli területeiből (Szlovénia, Horvátország és a Vajdaság), valamint az akkor független Szerbia és Crna Gora államokból létrejött Szerb–Horvát–Szlovén (SZHSZ) Királyság területi integritását szentesítette. Az új állam egyesítése (1918. december 1.) kezdettől fogva számos belpolitikai nehézséget okozott. Így a többségben levő délszlávok (szerb, horvát, szlovén, macedón) mellett nagyszámú nem szláv etnikum (magyar, német, albán) is élt az új államkeretek között (Gulyás 2007).

Szerbia mint a jugoszláv államközösség tagja

A II. világháború során a Jugoszláv Királyság területén folyó népfelszabadító háború idején, 1943-ban az AVNOJ (Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács) II. ülészakán kihirdették a társadalmi rendszer és az államforma átalakítását. Ennek értelmében az új ország államformája köztársaság lett a korábbi királyság, helyett, valamint az új, szocialista társadalmi berendezésű országot szövetségi államként építették fel, amely hat köztársaságból (Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Bosznia és Hercegovina, Macedónia és Montenegró), valamint két autonóm tartományból (Vajdaság, Koszovó és Metóhia) állt. A két autonóm tartomány ezzel egy időben szerves része lett Szerbiának. Ez az adminisztratív felosztás azt eredményezte, hogy a szerb nemzet népessége gyakorlatilag hat köztársaság területén (bár Szlovéniában nagyon kevesen) és a két tartomány területén élt.

A föderáció hatásköreinek csökkentésével járó, és tagköztársasági hatáskör-növelési tendencia azután vált intenzívvé, hogy 1974-ben elfogadták az új alkotmányt, amely ösztönözte a horvát, szlovén, muzulmán és albán nacionalizmust és szecesszionizmust. Tito jugoszláv elnök halálát követően ezek a tendenciák és a tagköztársaságok dezintegrációs törekvései felerősödtek (Cox 2002; Gulyás 2007; Jelavich 1996).

A JSZSZK szétesése és Szerbia függetlensége (1991–2014)

A nagyhatalmak közbenjárásával 1991–1992-ben Szlovénia, Horvátország, valamint Bosznia és Hercegovina majd Macedónia kiváltak Jugoszláviából. Szerbia és Montenegró viszont továbbra is szövetségi államformában maradt, és a két állam szövetségeként 1992-ben elfogadták a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Alkotmányát, megerősítve így az 1918 decemberében alapított állam jogfolytonosságát. 2003 februárjában Szerbia és Montenegró ismét új alkotmányt fogadott el, amely a JSZK-t Szerbia és Montenegró államközösségévé kiáltotta ki, melynek értelmében a tagköztársaságoknak lehetőségük van, hogy három év múlva referendumot tartsanak, amelyen döntenek arról, hogy fenntartják-e a Szerbia–Montenegró államközösséget. Mivel Montenegró a 2006-ban megtartott referendumon úgy döntött, hogy kilép az államközösségből, Szerbia Népképviselőháza elfogadta ezt a határozatot, így Szerbia maga is önálló állam lett.

Ezzel a folyamattal párhuzamosan folytatódnak Koszovó–Metóhia AT szeparatista törekvései is. A miloševići (Milosevity) rendszer folyamán elindult szeparatista folyamat, majd az 1999-es NATO-bombázást követően, az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1244-es

számú határozata értelmében Koszovót az ENSZ igazgatása alá helyezték (UNMIK). Ennek értelmében 2006-ban nemzetközi tárgyalások kezdődtek Koszovó helyzetének végleges rendezéséről.

2007 augusztusában Oroszország ellenkezésének ellenére az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország már Koszovó függetlenségéért szállt síkra, s ezen támogatást élvezve a Koszovói Parlament elfogadta Koszovó függetlenségéről szóló nyilatkozatot, amit a nemzetközi bíróság véleménye szerint a parlament nem hivatalos minőségében hozott meg.

A Biztonsági Tanács megosztott maradt e kérdésben, mivel a vétőjoggal rendelkező öt állandó tag közül Oroszország és Kína törvénytelennek tekintette a függetlenség kikiáltását és nem ismerte el Koszovót. Természetesen Szerbia sem ismerte el ez idáig saját tartományának egyoldalú elszakadását.

Ennek következtében Szerbia továbbra is integráns részének tartja Koszovót, s nem ismeri el annak bármilyen nemzetközi szervezetben történő önálló megjelenését.

A fenti fejezetben található térképek összecsengenek az egyetemi hallgatók válasza-
inak többségével, ami Szerbia délkelet-európai vagy balkáni vonatkozását, a balkáni régióhoz való kötődést illeti.

Szerbia közigazgatási beosztása és annak változása, a Jugoszláv Királyságtól napjainkig

Bánságok a Jugoszláv Királyság idején

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulását követően (az 1921. évi, Vidovdáni alkotmány eredményeként) az országot 33 közigazgatási egységre (*oblast*) osztották fel, melyek közül mindegyiknek legfeljebb 800.000 lakosa lehetett. Az elképzelés szerint ezen közigazgatási egységek tanácsai (*skupština*) hozták meg rendeleteiket, amelyeket az oblast vezetője (*načelnik*) hirdetett ki. A január 6-i diktatúrával azonban ezek a közigazgatási egységek megszűnnek, és a nácselnikoknak meghagyták, hogy maguk irányítsák az oblastok képviselőtestületét.

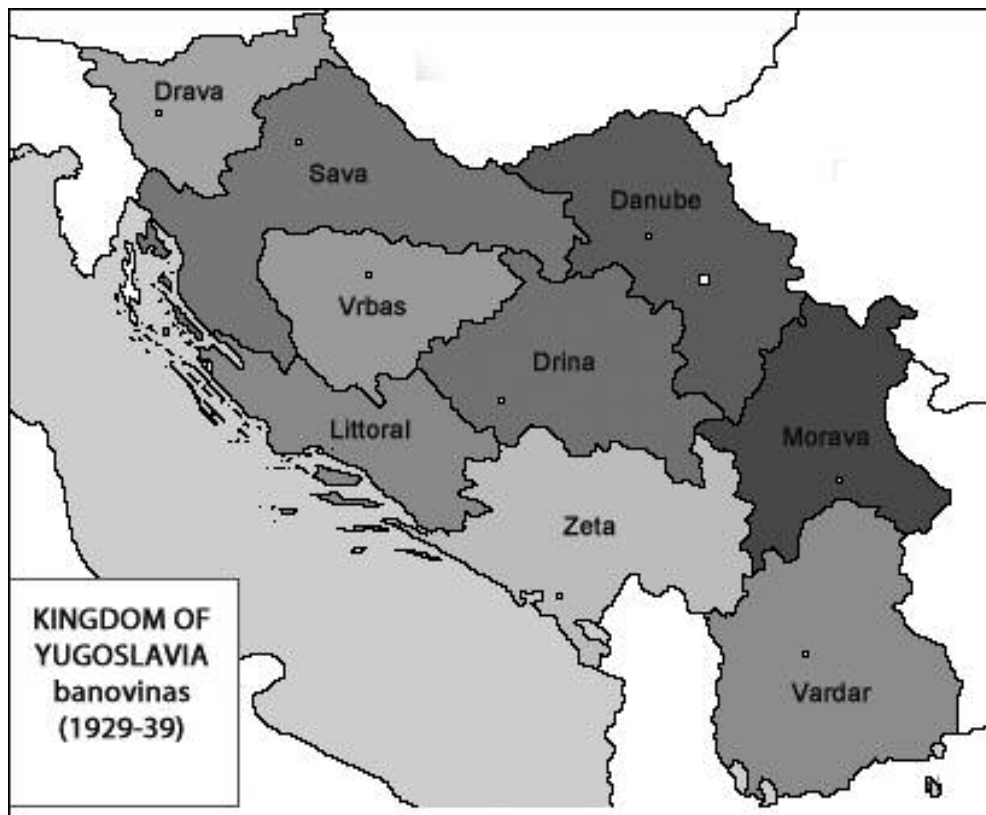
A regionalizmus újabb formájának bevezetése a szövetséges államok javaslatára történt, melynek során Sándor király, az irányítás decentralizációjának és a jugoszláv egység megteremtésének érdekében az oblastok helyett nagyobb, helyi autonómiával, gazdasági és pénzügyi önállósággal rendelkező tartományokra – bánságokra – osztotta fel a Jugoszláv Királyságot.

A tíz bánság közül a főváros külön közigazgatási egység volt, míg a többi bánság kialakításában túlnyomórészt nem tiszteltek semmilyen történelmi, etnikai határokat. Így Szerbia területe öt olyan bánsághoz tartozott, amelyek átnyúltak más – korábbi – államok területére is.

A *Dunai bánság* a Vajdaságon kívül a Baranyai háromszöget és a mai Közép-Szerbia északi részét (Kolubara folyó, Nyugat-Morava folyó, a Morava alsó folyása és a Vaskapu bejárata által bezárt terület) öleli fel. Szerbia keleti részén kialakult *Moravai Bánság*, az egyedüli bánság, amely csak szerb területeket ölelt fel (Kelet-Szerbia a Dél-Morava felső folyásától a szerb–bolgár határig). A *Zetai Bánság*, amely egész Montenegró területére kiterjedt, Szerbia délnyugati (Raska) területét is magába foglalta, míg a *Vardári Bánság* a

mai Macedónia területén kívül Dél-Szerbiát is integrálta. A történelmi Szerbia északnyugati része viszont a *Drinai Bánság* részét képezte, a mai Bosznia–Hercegovina északkeleti részével együtt, amely a Boszna folyóig (Szarajevó) terjedt.

3.6.3 ábra: A bánságok területe a Jugoszláv Királyságban

Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d9/Banovine_Jugoslavia.png

A második Jugoszlávia közigazgatási rendszere: a járások és a községek, valamint helyi közösségek szerepe

A második világháborút követően a közigazgatási rendszer modernizálásának elő lépéseként kihirdették „A járások és községek berendezésének általános törvényét” (*Opšti zakon o uređenju opština i srezova*) melynek értelmében bevezetik a kommunális (községi) rendszert, amelyben a község az alapvető társadalmi-gazdasági közösséget és a politikai-területi rendszer alapját képezi.

Az 1990-ben hozott alkotmányos változások után a községek többé nem társadalmi-politikai közösségek, hanem olyan területi egységek, amelyekben megvalósul a helyi önkormányzás az alkotmányban, törvényben és a községi státutumokban meghatározott ügyekben. Az előző rendszer megváltozásával, a köztársasági szintre történő centralizációval a községek elvesztették korábbi szerepüket. A miloševići-rendszer bukását köve-

tően 2002. február 14-én elfogadott, a helyi önkormányzatokról szóló új törvény minőségi változást hozott a községek életében. Általa bővültek a községek és a városok saját hatáskörei, ami a megelőző évtizedet jellemző központosító folyamattal teljesen ellentétes irányt jelent.

A szerbiai gyakorlatban község fogalmán több településből álló területi egységet kell érteni, ami a korábbi magyarországi értelmezés szerinti járáshoz hasonlítható, ami viszont nem téveszthető össze a Szerbiában 1958–1967 között kialakított járásokkal.

A Jugoszláv Szocialista Népköztársaság idején (1958-ban), Szerbiában 91 járás volt, de számukat 1960-ban lényegesen lecsökkentették, és az 1960-as években már Vajdaság Autonóm Tartományban csupán 6 járást tartottak meg. A kommunális rendszer megerősödésével, aminek következtében a községek képezik az ország területi-közigazgatási rendszerét, teljesen megszűnt a járási rendszer: Közép-Szerbiában 1967-ben, a Vajdaságban pedig 1965-ben. Az 1974-es alkotmánnyal a járásokat a közös érdekeket érvényesítő Községek Regionális Közösségek váltották fel.

Az 1974-es alkotmány értelmében a tagköztársaságokat mint államot – mint öngazgatási közösségeket definiálták. A JSZSZK Képviselőházának határozatait csupán konszenzussal lehetett meghozni, mivel valamennyi köztársaság és tartomány vétőjoggal élhetett, ha valamely törvényjavaslatot nem kívánta támogatni.

Koszovó AT és Vajdaság AT Szerbia két konstitutív tartománya, lényegesen nagyobb autonómiát kapott, beleértve a vétő jogát is a Szerb Népszkupstina döntéshozatalának folyamatában. A tartományok ilyen megváltozott helyzete Szerbián és a föderáción belül éles politikai vitákat váltott ki a nyolcvanas évek végén, s az ország dezintegrációjának egyik tényezőjeként említik.

A körzetek bevezetése a miloševići rendszer idején, és azok szerepe a NUTS rendszerben

A szerbiai kormány 1992. január 30-i rendeletével körzeteket, új területi egységeket hozott létre, amelyek addig semmilyen formában nem léteztek. Ezek a területi egységek a közigazgatás területi központjait jelentik, és a hatalom dekoncentrációjának, nem pedig a szükséges decentralizációjának formái. A körzeteket az alkotmány nem tartalmazza, tehát alkotmányon kívüli kategória, ami igen ritka az államok közigazgatási rendszerében.

Elvileg a körzetek olyan területi egységek, amelyek a központi és a lokális szint között helyezkednek el, és az azok közötti kapcsolatot teremtik meg. A körzet a közigazgatás területi egysége, amelyet az egyes közigazgatási szervek területi képviselője testesít meg, tekintettel arra, hogy a minisztériumok egyes feladatok végzésére szervezeti egységeket alakíthatnak a körzetekben. A körzetek székhelyét a kormány határozza meg. A körzet tehát több községi önkormányzat fölé rendelt prefektúra jellegű (kinevezett tisztségviselőkből álló) egység. A kormány rendeletével összesen 29 körzet jött létre, ebből 7 a Vajdaság területén (Észak-bácskai, Közép-bánáti, Észak-bánáti, Dél-bánáti, Nyugat-bácskai, Dél-bácskai, Szerémségi).

A körzetek nem rendelkeznek önálló tevékenységgel, kizárólag olyan feladatokat végeznek, amelyeket a köztársasági minisztériumok és köztársasági szervezetek a saját illetékességükből átruháznak. Ezek a következők: közigazgatási felügyelet, döntéshozatal közigazgatási ügyekben első fokon, döntéshozatal közigazgatási ügyekben másodfokon. Az államigazgatási feladatok közül a körzetek legnagyobb arányban felügyeleti ellenőrzést végeznek.

A Belgrádi régió Szerbián belül sajátos területi egységet képez, melynek saját hivatali létezők: Belgrád város tanácsa, Belgrád város polgármestere, Belgrád város Városi Tanácsa, Belgrád város Városi Hivatala (körzet). Belgrád város területe 17 városi községből áll, melyeknek helyi hatalmi szerveik vannak.

3.6.4 ábra: A körzetek az új törvénnyel NUTS 3 kategóriájú funkcionális statisztikai térségekké alakultak át. Szerbia NUTS 2–3 felosztásának térképe

Forrás: szerk. Hardi T.

A hallgatók körében végzett felmérés tapasztalatai alapján érdekes megemlíteni, hogy ritkán használják a körzetekre történő felosztás földrajzi elnevezéseit. Az elemzés során csupán egy-két kelet-szerbiai körzet nevével lehetett találkozni.

Szerbia különböző táj- és térfelosztásai, regionális és fejlettségbeli különbségei

Az 1996-ban készült Szerbia Területrendezési Terve (SZTT) az ún. makroregionális koncepció keretében még nem határozott meg régiókat, csupán regionális és szubregionális

központokat Szerbia területén. Az SZTT a makrorégiók kialakítását a régióközpontok rendszerének felállításával indította el. A régióközpontok városhierarchiát követnek, amelyben az elképzelések szerint *makroregionális központokat* (Belgrád, Újvidék, Niš, Priština, Kragujevac és Užice), valamint *regionális* és *szubregionális* központokat határoznak meg – ignorálva a makrorégiók vonzáskörzetének pontos területi lehatárolását.

Az EU-s előcsatlakozási folyamatot megelőző regionális felosztások (NUTS) sorát követően a Szerbiai regionális felosztásáról szóló törvény⁴ értelmében 5 funkcionális-statisztikai régiót határoz meg (Belgrádi régió, Vajdaság AT, Nyugat-Szerbia, Délkelet-Szerbia, Koszovó-Metóhia AT).⁵ Ez a felosztás, amely csupán az uniós támogatások fogadására kialakított funkcionális-statisztikai felosztást jelent, nem tükrözi Szerbia valódi, a gyakorlatban használt regionális felosztását, amely a társadalmi-gazdasági, táji és történelmi alapokon történő térszerkezetnek felel meg.

Ezt a funkcionális térszerkezetet veszi át az új Területrendezési terv is, amely tartalmazza Szerbia demográfiai tipológiai felosztását, valamint az egyértelműen formálódó urbánus övezeteket: a Belgrádot és Újvidéket felölelő *metropolitan régiót* (2,2 millió fő), és a Jagodina-Čuprija (Tyuprija)–Paraćini (Paratyin) háromváros konurbációját is.

A *természet- és tájféldrajzi* sajátosságok alapján történő térszerkezet differenciálásban a Pannon-síkság, a Pannon-peremvidék, Óvlah- és Raska, Dinaridák, Kárpát–Balkán hegységrendszer tájszerkezeti elemek jelennek meg. Ennek a felosztásnak az ismeretét és használatát támasztja alá annak a kérdőíves felmérésnek az eredménye is, amelyet a Belgrádi és az Újvidéki Egyetemek Földrajzi Karának, illetve Földrajz Intézetének, valamint a Szabadkai Tanítóképzői Kar hallgatóinak körében végeztünk. A kérdésre, amely a régiókhöz történő kötődés iránt érdeklődik, a hallgatók egy része a természet- és tájféldrajzi sajátosságok szerkezete alapján válaszolt, míg a másik rész a *közigazgatási-statisztikai (történelmi)*⁶ régiók szerint határozta meg Szerbia térszerkezetét. A két felosztás elemeinek a megnevezése a válaszadás során gyakorlatilag arányosan jelenik meg a hallgatók válaszadásaiban. A térszerkezet-szemlélettel kapcsolatban kiemelhető még, hogy a *geológiai-geomorfológiai* térszerkezeti felosztás is gyakran megjelenik, főleg a Belgrádi Egyetem hallgatóinak válaszadásában.

A kutatás során végzett kérdőíves felmérés eredményei arra is rámutatnak, hogy az Újvidéki és a Belgrádi Egyetem geográfus hallgatói nem egyforma szempontok alapján differenciálják Szerbia régióit. A válaszadás során a precízebb, tájféldrajzi vonatkozás inkább a belgrádi hallgatóknál gyakoribb.

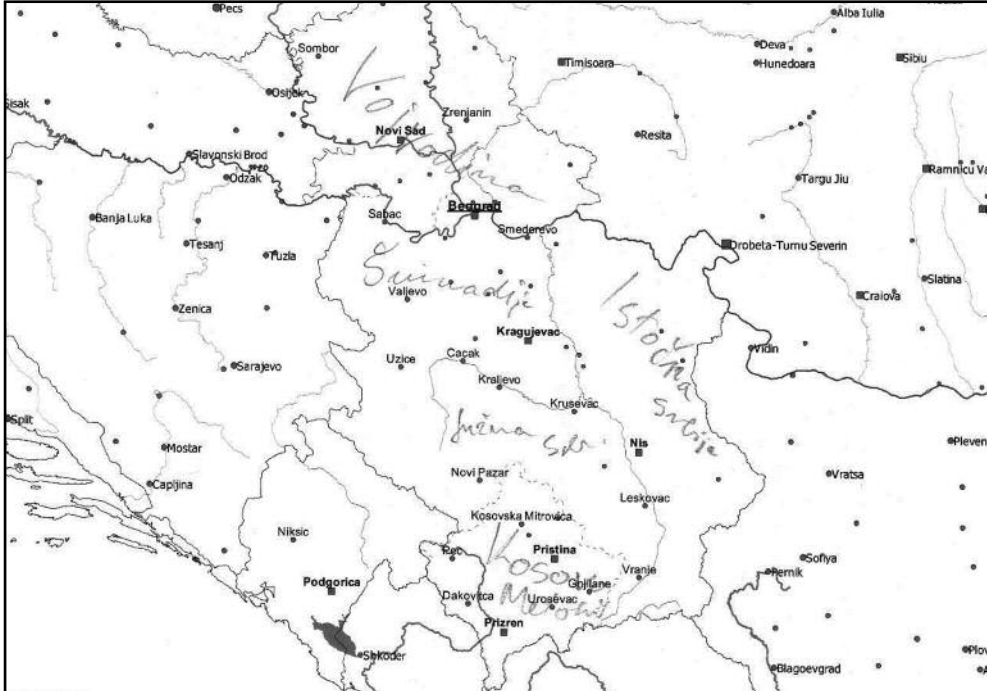
A hallgatók, kérdésünkre adott Szerbia-rajzi alapján elmondhatjuk, hogy a legtöbb hallgatónál a klasszikus regionális felosztás (és a most már NUTS 2-es) felosztás jelenik meg, amelyben a Vajdaság, Délkelet- és Nyugat-Szerbia az esetek többségében szerepel (3.6.5 ábra). Nyugat-Szerbia esetében a Sumadija (tájféldrajzi) elnevezés is gyakori, de esetenként belekerülnek a kistájak nevei is, mint pl. Mácsva, Timočka (Timocska) Krajina. Lényegesen kevesebb a Közép-Szerbia megjelölés és Belgrádnak külön régió szintű megjelölése.

4 Zakon o regionalnom razvoju (*A regionális fejlesztésről szóló törvény*) (2009): *Službeni glasnik RS*. 51/09. Beograd.

5 Szerbia nem ismeri el Koszovó és Metóhia önállóságát.

6 Vajdaság, Nyugat Szerbia/Sumadija, Dél Szerbia, Kelet Szerbia, Koszovó–Metóhia

3.6.5 ábra: Szerbia regionális felosztásának „mental map” térképe (a klasszikus regionális felosztás, amely közelít a NUTS 2 felosztáshoz)

Forrás: kérdőívek 2014.

A Szabadkai Tanítóképzői Kar válaszadásaiban (magyar tannyelvű képzés) Szerbia egyszerűsített 3-as felosztása (Vajdaságra, Közép-Szerbiára és Koszovó–Metóhiára) látható, de az esetek többségében a Vajdaság 3-as regionális felosztása (Bácska, Bánság és Szerémség) is megjelenik.

Regionális fejlettségbeli különbségek

A regionális aránytalanságok összefüggésben állnak a kiegyensúlyozatlan népességi struktúrákkal, a szűkös anyagi keretekkel és a strukturális hiányosságokkal, amelyek az évek során halmozódtak fel. Ehhez természetesen hozzáadandók a Jugoszlávia szétesésével járó és Szerbiát is érintő politikai-gazdasági események a 20. század utolsó évtizedében, melynek következtében a gazdaság hanyatlása elkerülhetetlen volt, s ami az élet-színvonal csökkenését idézte elő, valamint amit még a Szerbiát érő vándorlások is súlyosbítottak (Miletić 2006).

Szerbia Köztársaság Regionális Fejlesztési Stratégiája 2007–2012 (2007) (a továbbiakban: Stratégia) a fejlettségi szint megállapítására a fejlődést gátló mutatókat (IRU) mint komplex mutatót (indexet) alkalmazza, amely a szerbiai körzetek öt fejlesztési területét (gazdaság, demográfia, oktatás-képzettség, infrastruktúra, környezetállapot) 13 indikátor számtani középértékének standardizált értékei alapján reprezentálja.

3.6.2 táblázat: A regionális aránytalanságok mutatói Szerbiában 2012-ben

Mutatók	Régiók (NUTS2)	Körzeti szint (NUTS3)	Község (LAU)
Átlagfizetés	1,4:1 (Belgrádi régió: Dél- és Kelet-Szerbia)	1,7:1 (Belgrád Város: Toplička)	2,5:1 (Új-Belgrád: Kuršumlija)
Munkanélküliség /1000 fő	2:1 Dél- és Kelet-Szerbia: Belgrádi régió	2,8:1 Toplička: Belgrád Város	4,9:1 (Lebane: Surčin)
Megvalósult beruházások	3.3:1 (Belgrádi régió: Dél- és Kelet-Szerbia)	83:1 Belgrád város: Zajecsár	3500:1 (Új-Belgrád: Svrlijig)
Képzettségi szint	3:1 (Belgrádi régió: Dél- és Kelet-Szerbia)	4:1 Belgrád város: Branicevo	12:1 (Új-Belgrád: M Crnice)

Forrás: Republički zavod za statistiku, 2013.

Maga a demográfiai polarizáció számos társadalmi és gazdasági tényező következménye. A köztársaság tíz év alatt 4,5-ször több lakost veszített el, mint az előző népszámlálást felölelő periódusban és népességszáma a 40 évvel ezelőttire esett vissza (Regionális Fejlesztési és Helyi Önkormányzatok Minisztériuma, 2013). A drasztikusan csökkenő természetes szaporulat és a menekülő személyek elvándorlása, valamint a gazdasági okokból elvándorlók száma idézte elő ezeket a negatív népességi állapotokat. Ehhez járul még hozzá a népesség előregedésének tendenciája is, ami az egészségügyre és a lakosság szociális ellátásának körülményeire gyakorol nyomást. A nyugdíjasok aránya 2012-ben 1,5%-kal nőtt. Fél évszázad alatt Szerbiában nyolcszor több nyugdíjast tartanak nyilván, és a népesség harmada az eltartott kategóriába tartozik (Đorđević 2014).

A munkanélküliség és foglalkoztatás területén jegyzett regionális különbségek tekintetében a Nišavai (Nisavai) körzetben a legaggasztóbb a helyzet: a munkanélküliek aránya az összes munkaképes népességben 4,8%. A legnagyobb munkanélküliség Dél-Szerbiában van, a vállalkozásokban az átlagos foglalkoztatottak száma 14-ről 12-re csökkent.

Az ügyviteli mutatók azt szemléltetik, hogy Szerbia gazdaságában a legnagyobb hozzájárulást a Belgrádi és a Dél-bácskai körzet vállalatai adják a jövedelem 64%-val, és az ország vállalatainak 54,2%-ával (Regionális Fejlesztési és Helyi Önkormányzatok Minisztériuma, 2013). Az alábbi (3.6.3) táblázat az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritás

regionális különbségeit mutatja, amelyben a 100-as indikátor az EU 28-ak összehasonlítható értéke (Đorđević 2012).

3.6.3 táblázat: Az egy főre jutó GDP vásárlóerő paritás regionális különbségei az EU-28 hoz viszonyítva

Régiók	2009	2010	2011
Belgrádi régió	65	61	60
Vajdasági régió	34	33	35
Sumadiai és Nyugat-szerbiai régió	26	24	23
Dél- és Kelet-szerbiai régió	23	22	22
Koszovó–Metóhia	-	-	-
Leggazdagabb:legszegényebb	2.83	2.77	2.7

Forrás: Izveštaj o razvoju Srbije, 2012.

A hallgatók körében végzett felmérés e tekintetben is releváns bizonyítékokat prezentál. A *leginkább* vagy *legkevésbé élnek* az alábbi régióban, városban kérdésekre adott szubjektív megítélésekből jól kivehetőek egyrészt a gazdasági fejlettségbeli különbségek, másrészt viszont a politikai bizonytalanság miatt kedvezőtlennek ítélt területek is. Kirívó példaként jelenik meg a kedvezőtlen megítélés Dél-Szerbia és Kelet-Szerbia viszonylatában. Vranje és Piro, esetenként Leskovac ilyen kontextusban történő említése teljes mértékben a fejletlenségre utal, míg Koszovó, illetve a tartomány különböző városainak említésében inkább a közelmúlt politikai vonatkozású történései, Koszovó elszakadási folyamata a kedvezőtlen vonatkozás meghatározó tényezői. Pirotra vonatkozóan elmondható még, hogy gazdasági fejletlensége miatt a múltban is komoly elvándorlási területként volt ismeretes.

Szerbia tájainak, városainak kedvező megítélése szélesebb területi dimenziókat fed le. Itt megjelenik a táj és természetföldrajzi térszerkezet elemeiből a Pannon-síkság (sík vidék), Sumadia/Nyugat Szerbia és esetenként a Morava völgye, az általánosabban definiált Vajdaság és Közép-Szerbia, valamint a városok kontextusában Belgrád, Újvidék, Kragujevac és Szabadka. A vajdasági hallgatók és közülük különösen a (feltételezhetően) magyar ajkúak, Bácskát mint kedvező tájegységet jelölték meg. Ha ezeket a kedvező válaszadásokat vinnénk térképre, azok térbeli szerkezete összecsengene az ország középső részétől északabbra eső északnyugat–délkeleti irányú, konurbációvá formálódó Belgrád–Újvidék metropoliten régióval. Ez viszont annak a bizonyítéka, hogy a fejlettség-fejletlenség mély polarizációja semmiképpen nem oldódik, s a vidék – a síkvidéki és a hegyvidéki régiók egyaránt – elnéptelenednek, gazdaságilag visszafejlődnek. Ezek a tendenciák erősen érződnek a perifériákon (Szerbia–Bulgária határregiója, a Vajdaság és Románia határtérsége).

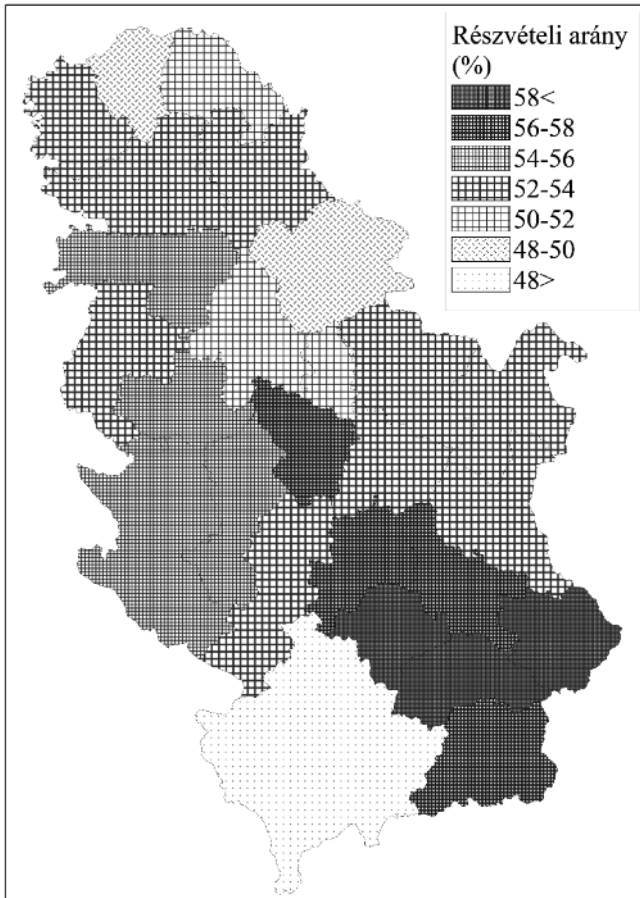
Szerbia választási földrajza a 2014-es választásokat követően

Szerbia utolsó, 2014. március 16-án megtartott parlamenti választások térbeli sajátosságait a végleges választási eredményekről készült jelentés alapján (*Izveštaj o ukupnim rezultatima izbora za narodne poslanike u Narodnu skupštinu Republike Srbije, održani*

16. marta 2014. godine) készítettük el, amelyek a NUTS 3-as régiók bontásában szemléltetik a választási eredmények területi sajátosságait.⁷

A köztársasági parlamenti választásokon részt vevő, választásra jogosult lakosok száma összesen 6.765.998 fő volt, és ennek a kontingensnek az 53,9%-a vett részt a választásokon. Körzeti bontásban a legtöbben a dél-szerbiai toplicai (61,68%), piroti (62,49%) és jablanicai (63,23%) körzetekben, legkevesebben pedig Koszovóban a Prizreni körzetben (14%) járultak az urnák elé. A részaránykülönbség összesen 48,6% volt.

3.6.8 ábra: A választásra jogosultak részvételi aránya a választásokon

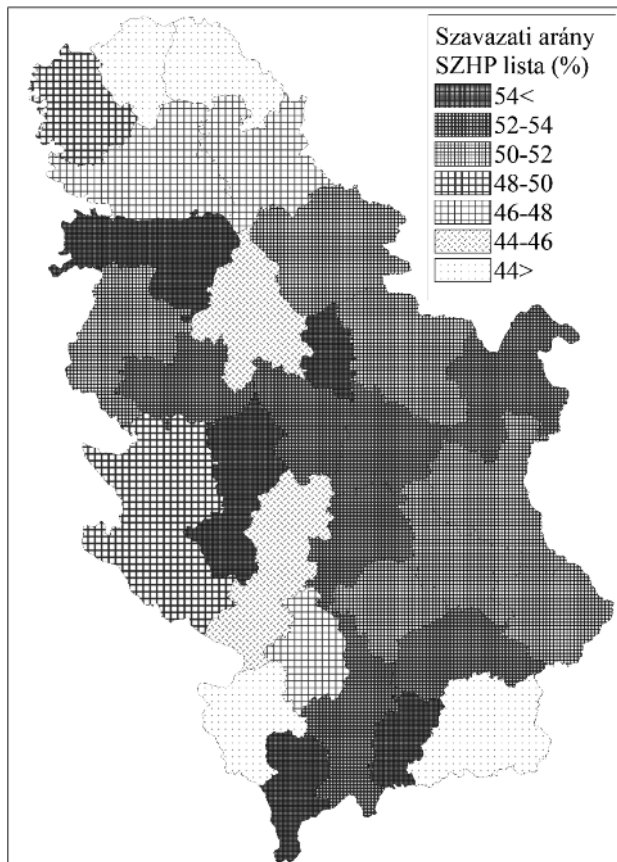

Forrás: Izveštaj... 2014 alapján szerk. Hardi T.

7 Az eredmények elemzésekor Koszovót is számításba vesszük, mivel függetlenedett ugyan, de a választások szempontjából a helyzete speciális. A Koszovóban is megtartott választásokkal kapcsolatban elmondható, hogy a koszovói kormány eltökélt volt abban, hogy nem engedélyezi a szerbiai parlamenti választások megszervezését az ország területén, viszont attól a lehetőségtől nem zárkózott el, hogy a Koszovóban élő ket-tős állampolgársággal rendelkező szerb nemzetiségű polgároknak engedélyezi a választásokon való részvételt (<http://pannonrtv.com/web/?p=105476>). Ennek értelmében csak a szavazatgyűjtő és a voksok szállítását végző központok nyitását engedélyezték, amit az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet [EBESZ] koordinált (<http://pannonrtv.com/web/?p=108622>).

A nyertes és kormánykoalíciót alakító párt, az *Aleksandar Vučić* vezette *Szerb Haladó Párt* és a köréjük tömörülő koalíciós pártok összesen 48.35%-al nyerték meg a választásokat, ami a parlamenti felállásban 158 mandátumot jelentett. A pártkoalíció főleg a Közép-Szerbiai körzetekben és Koszovóban a szerbek által lakott körzetekben ért el 50% feletti támogatottságot (Szerémségi [Vajdaság], Duna menti és Morava menti, Koszovói-Morava menti és Prizreni körzetek), míg az Észak-bácskai és Észak-bánáti, valamint Észak-koszovói körzetekben minimális volt a támogatottsága.

3.6.9 ábra: Az Aleksandar Vučić vezette Szerb Haladó Párt és a köréje tömörülő pártok listájára szavazók területi megoszlása

Forrás: Izveštaj... 2014 alapján szerk. Hardi T.

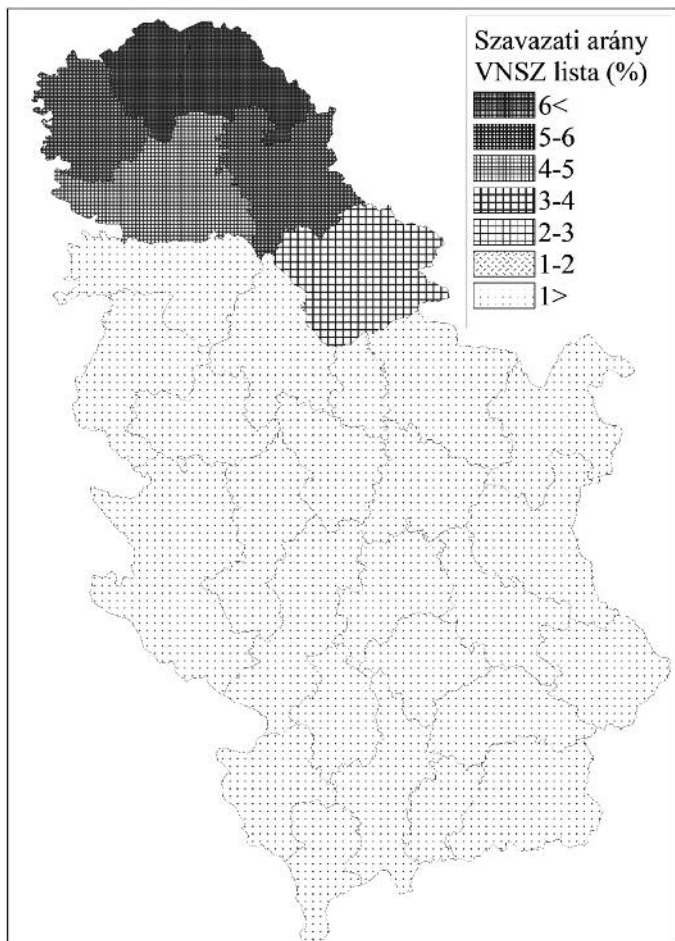
Az *Ivica Dačić* vezette *Szerb Szocialista Párt* és koalíciós partnerei a szavazatok 13,49%-át tudta magáénak, ami 44 mandátumot jelentett a szerb parlamentben. Érdekes megjegyezni, hogy a területi bontást tekintve ez a párt partnereivel jóval több szavazatot kapott a koszovói körzetekben (17%), mint Közép-Szerbiában.

A választásokat megelőzően kettészakadt a *Demokrata Párt (DP)*, amelynek a támogatottsága az elmúlt néhány parlamenti ciklusban jóval nagyobb volt, most mindössze

6,03%-ot, míg a pártból kivált *Új Demokraták Pártja (ÚD)* 5,70% támogatottságot kapott. Területileg – érdekes módon a DP csak Belgrádban és Koszovóban a Peći (Pétyi) körzetben kapott 9, illetve 10% feletti maximumokat, míg a másik demokrata vonal (ÚD) négy vajdasági körzetben (Észak-bácskai, Dél-bácskai, Közép- és Dél-bánáti) és a piroti, illetve Koszovóban a Koszovó–Morava mente körzetben jeleskedett. A Demokrata Párt összesen 19, az UD pedig 18 mandátumot szerzett, ami összességében is kevesebb, mint az egységes DP korábbi mandátumainak a száma (2008-ban 67, 2012-ben 48).

A Vajdaságban a *Pásztor István* vezette *Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ)* a szavazatok 2,10%-ával összesen 6 mandátumot szerzett. A Vajdasági körzetek közül az Észak-bácskai körzetben 31,18%-ot, az Észak-bánáti körzetben 30,77%-ot, míg a többi vajdasági körzetben 4–6% közötti eredményt ért el. Szerémségben és a többi szerbiai körzetekben csupán 1% alatti értékek voltak jellemezőek, de érdekes módon csupán két koszovói – a Peći és a Prizreni – körzetben nem kapott szavazatot.

3.6.10 ábra: A VMSZ–Pásztor István jelölt listára szavazók területi megoszlása

A *S. Ugljanin* vezette *Sandžaki Demokratikus Akciópárt* szerbiai viszonylatban a szavazatok 0,98%-át kapta (Közép-Szerbia: 1,30%, Vajdaság AT 0,06% Koszovó és Metóhia 0,12%). Csupán a Zlatibori (Nyugat-Szerbia) és a Raskai körzetekben ért el számottevő szavazati arányt (6,16%, ill. 16,70%), mivel ez a párt túlnyomórészt a szerbiai muzulmán lakosságot szólította meg. A szavazatok összege a szerbiai parlamentben 3 képviselői mandátumra volt elég.

Hasonlóan alacsony részarányú eredményt ért el (0,68%), és csupán 2 parlamenti mandátumhoz jutott a *R. Halimi* vezette *Demokratikus Cselekvés Pártja*. Csupán a dél-szerbiai Pčinji körzetben ért el jelentős – 18,67%-os – szavazati arányt.

A többi párt nem érte el az 5%-os parlamentbe jutási küszöböt.⁸ Így olyan erős és neves pártok maradtak távol Szerbia Népszkupstinájától, mint *Koštunica* vezette *Szerbiai Demokrata Párt* vagy a *Čedomir Popović* vezette *Liberális-demokrata Párt*.

A vajdasági magyar pártok közül mandátum nélkül maradt a Boris Tadić-féle Új Demokrata Párt (NDS) listáján induló, Csonka Áron vezette *Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége*, a László Bálint vezette *Magyar Remény Mozgalom*, a Rácz Szabó László-féle *Magyar Polgári Szövetség*, és a Szmieskó Zoltán vezette *Magyar Egység Pártja* is. A *Vajdasági Magyar Demokrata Párt* nem indult a választáson.

8 Az ötszázalékos bejutási küszöb nem vonatkozik a kisebbségi pártokra, azaz az egy mandátumhoz szükséges szavazatmennyiséggel a nemzetiségek pártjai mandátumot szerezhettek.